

Parlament v letech 1945–1989

V období 1945–1948 vykonávalo na území Československa zákonodárnou moc jednokomorové Národní shromáždění. Po osvobození se prvním zastupitelským orgánem stalo Prozatímní národní shromáždění ustavené v říjnu 1945 (první zasedání se konalo 28. října). Způsob sestavení Prozatímního národního shromáždění formuloval dekret prezidenta republiky z prosince 1945. Orgán nebyl obsazen na základě výsledků parlamentních voleb, jeho členové byli voleni nepřímo. Způsob sestavení Prozatímního národního shromáždění formuloval dekret prezidenta republiky z prosince 1945. Poslance volili delegáti národních výborů a správních komisí na zemských sjezdech. Poslanecká místa obsadili také zástupci všennárodních společenských organizací (odbory, zemědělci, zástupci svazu obchodu, svazu družstev, mládeže aj.). Shromáždění mělo celkem 300 poslanců a jeho mandát měl skončit po volbách v květnu 1946. Poslanecké mandáty byly rozděleny v poměru 200 křesel pro Čechy a 100 křesel pro Slováky. V Prozatímním národním shromáždění byly paritně zastoupeny všechny strany Národní fronty, kterou tvořili komunisté, národní socialisté, lidovci a sociální demokraté. Na Slovensku existovaly pouze dvě politické strany - Demokratická strana a komunisté (ke kterým později přibyla Strana slobody a Strana práce). Po druhé světové válce nebyly obnoveny významné předválečné pravicové strany – zejména agrárníci a národní demokraté.

Dle výsledků květnových voleb 1946 bylo sestaveno Ústavodárné národní shromáždění, které mělo celkem 300 členů zvolených na 2 roky. Jedním z jeho hlavních úkolů bylo přijetí ústavy, která by zakotvila nové podmínky, jež v Československu po válce zavládly. Tento úkol díky konfliktům stran v Národní frontě, ale i únorovému převratu, nesplnilo. Řada poslanců se svého poslaneckého mandátu vzdala po únoru 1948 nebo byla mandátu zbavena. Jedním z jevů poválečného politického systému byl fakt, že po celou dobu trvání tzv. třetí republiky v parlamentu neexistovala opozice. Povoleny byly pouze ty strany, sdružené na bázi Národní fronty. Vláda se tedy v podstatě opírala o 100% většinu.

Komunistický režim započal posvém nástupu s likvidací nepochodných osob. Postupně se vypořádal s oponenty z jiných politických stran, představiteli duchovenstva, vojenské elity předúnorového režimu a nakonec i s členy vlastní strany. Milada Horáková představuje jeden ze symbolů obětí vykonstruovaných soudních procesů. Během okupace se zapojila do odbojové činnosti, za což byla vězněna nacistickým režimem. Po válce byla zvolena poslankyní Národního shromáždění za Československou stranu národně socialistickou, po únoru 1948 se poslaneckého mandátu vzdala. V roce 1950 byla odsouzena k trestu smrti pro přípravu protistátního spiknutí, které měla připravovat pro nenávisť k lidově demokratickému zřízení. I přes protesty mnoha významných osob ze zahraničí (A. Einstein, E. Rooseveltová) byla 27. 6. 1950 v pankrácké věznici oběšena.

9. května 1948

Ústavodárné shromáždění přijalo – v napjaté atmosféře po převzetí moci komunistickou stranou – novou ústavu Československé republiky (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.), nazývanou též Ústavou 9. května. Původně existovaly tři návrhy nové ústavní listiny – návrh národně socialistický, lidovecký a komunistický – přičemž přijat byl poslední jmenovaný, a to jednohlasně 246 poslanci Ústavodárného shromáždění. V základním vymezení pravomocí mezi prezidentem, vládou a Národním shromážděním byl ponechán ústavní model z roku 1920, parlament však měl být pouze jednokomorový. Nově byly zřízeny zvláštní slovenské orgány – Slovenská národní rada a Sbor pověřenců. Průběh voleb do Národního shromáždění byl upraven v zákoně č. 75/1948 Sb., ve znění zákona č. 204/1948 Sb. Opět byla stanovena povinná účast na volbách. Volič mohl odevzdat kandidátní listinu kterékoliv volební skupiny, škrty, výhrady a jiné změny byly vyloučeny. Volič také mohl odevzdat právní lístek (§ 24, odst. 3). To bylo jedinou skutečnou možností vyjádření nesouhlasu s jednotnou kandidátkou Národní fronty, která vyloučila jakoukoliv možnost alternace a soutěže politických stran.

11. července 1960

Národní shromáždění přijalo novou, tzv. socialistickou, ústavu (platila v českých zemích až do konce roku 1992). Ta sice v čl. 2 obsahovala proklamaci, že státní moc je v republice vykonávána zastupitelskými sbory, kterými jsou: Národní shromáždění, Slovenská národní rada a národní výbory, ovšem centrem politického rozhodování se staly orgány komunistické strany. Zajímavostí tehdejší ústavy je skutečnost, že v čl. 3 zakotvovala imperativní mandát, čl. 4 pak obsahoval ustanovení o vedoucí úloze komunistické strany. Ústava také omezila postavení prezidenta republiky, když v čl. 61 stanovila, že je z výkonu své funkce odpovědný Národním shromážděním. Podobně byly omezeny pravomoci Slovenské národní rady a sbor pověřenců byl zrušen.

27. října 1968

Přijat ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, který novelizoval platnou ústavu. Tím byla provedena federalizace republiky, jež se nadále skládala ze dvou rovnoprávných částí – České socialistické republiky a Slovenské socialistické republiky. Zákonodárnou moc na úrovni federace vykonávalo dvoukomorové Federální shromáždění. Sněmovna lidu měla 200 poslanců (v roce 1990 byl jejich počet snížen na 150), Sněmovna národů měla 150 poslanců, z nichž 75 bylo voleno na území ČSR a 75 na území SSR. Podle čl. 42 ústavy platil pro přijetí některých zákonů a státního rozpočtu tzv. zákaz majoritace, což znamenalo, že poslanci jedné republiky nemohli ve Sněmovně národů přehlasovat poslance zvolené v republice druhé. Na republikové úrovni vykonávaly zákonodárnou pravomoc Česká národní rada a Slovenská národní rada, jejichž předsednictva vykonávala funkci kolektivní hlavy republiky. Ústava zakotvovala existenci ústavního soudu, k jeho zřízení však až do roku 1992 nedošlo.

ALEXANDER DUBČEK (27. 11. 1921–7. 11. 1992) – Významný slovenský a československý politik druhé poloviny 20. století. Od roku 1949 funkcí tajemníka ÚV KSČ, v lednu 1968 byl zvolen prvním tajemníkem Ústředního výboru strany. Patřil mezi osobnosti reprezentující reformní proud v KSČ v druhé polovině 60. let a stal se symbolem tzv. pražského jara. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 byl spolu s dalšími muži jara zatčen a na následných jednáních v Sovětském svazu podepsal tzv. Moskevský protokol o normalizaci poměrů v Československu. Od dubna do října 1969 byl předsedou Federálního shromáždění. V této funkci podepsal tzv. pendrekový zákon, který legalizoval brutální zásahy proti demonstrantům protestujícím proti vojenské okupaci. V roce 1970 byl z KSČ jako „pravicový oportunist“ vyloučen. 28. prosince 1989 byl zvolen předsedou Federálního shromáždění. 1. září 1992 utrpěl vážná zranění při autonehodě, kterým podlehl o dva měsíce později.

„...Československá federace je výrazem vůle dvou svébytných suverénních národů, Čechů a Slováků, žít ve společném federativním státě...“

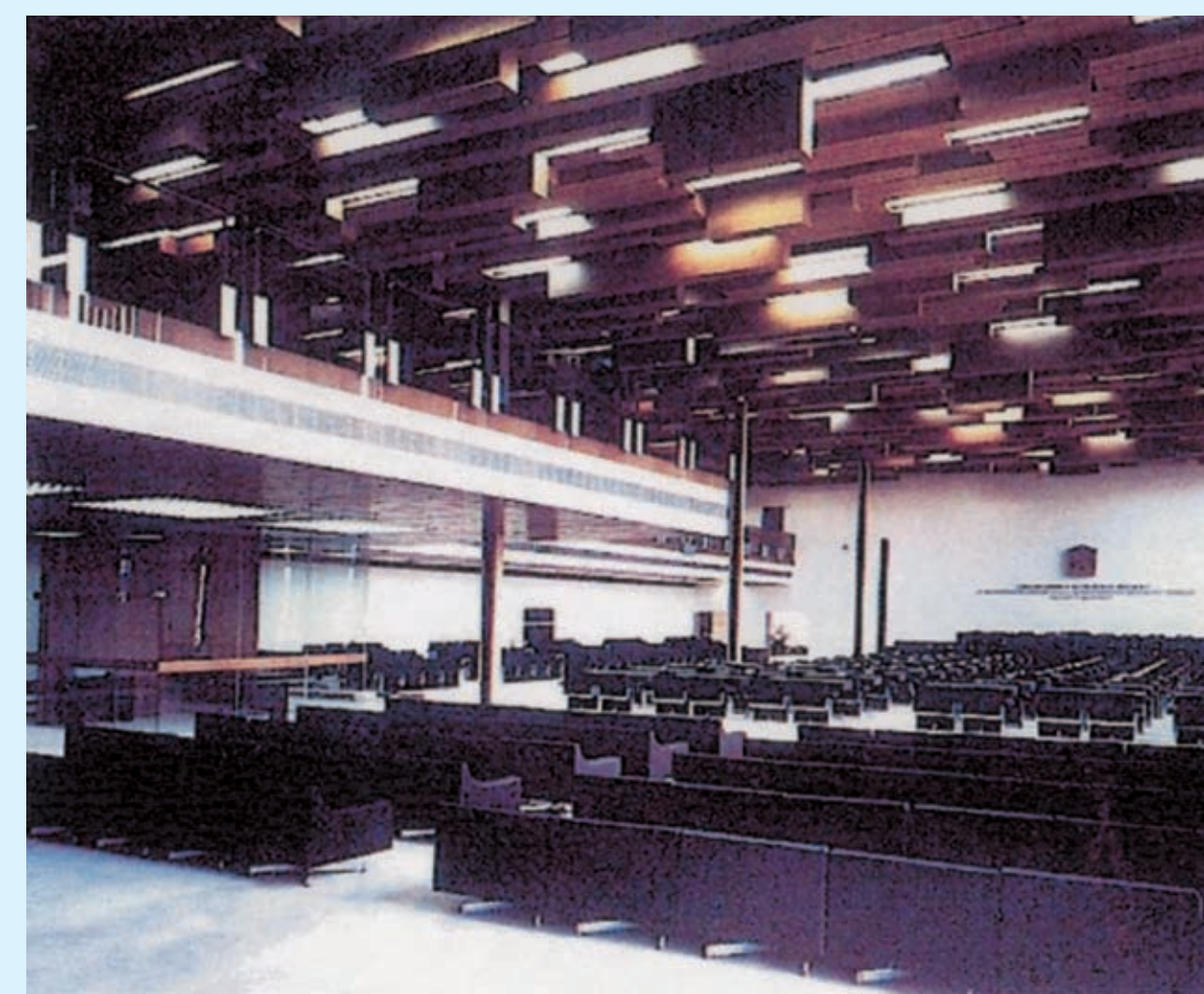
ustanovení čl. 1, odst. 3 ústavního zákona č. 143/1968 Sb., o československé federaci

Intervence vojsk pěti států Varšavské smlouvy do Československa 21. srpna 1968. Armády Sovětského svazu, Polska, Maďarska, Německé demokratické republiky a Bulharska vyslaly 750 000 vojáků a 6000 tanků. Cílem bylo potlačit obrodný proces probíhající v podstatě od poloviny 60. let, který se pokoušel reformovat socialistickou společnost. Invaze byla důsledkem stupňujícího se napětí mezi Československou socialistickou republikou a Sovětským svazem. Vyvolala spontánní odpor veřejnosti a vyžádala si několik desítek obětí. Jedním z jejich důsledků byl podpis smlouvy o pobytu sovětských vojsk na území Československa. Ten trval až do roku 1990. Následné období totalitního komunistického režimu bývá označováno jako „období normalizace“.

Federální shromáždění v letech 1968–1989

Moderní budova bývalého Federálního shromáždění vystavěná v letech 1966–1972. Vznikla přestavbou budovy z období první republiky. Historická budova bývalé Plodinové burzy byla přemostěna dooupatrovou konstrukcí obsahující sály a kanceláře, novostavba byla pojata jako variabilní prostor pro veřejné účely. Na výstavbu bylo vyčleněno cca 250 mil. Kčs, investorem bylo Federální shromáždění. Nyní v budově sídlí Rádio Svobodná Evropa/Rádio Svoboda.

Federální shromáždění se skládalo ze dvou sněmoven, do nichž byli poslanci voleni podle odlišného klíče. Do Sněmovny lidu bylo 200 poslanců voleno podle tzv. občanského principu, takže k jejich zvolení bylo třeba v zásadě stejného počtu hlasů na území celé ČSSR. Do sněmovny národů bylo voleno 150 poslanců, z toho 75 v ČSR a 75 v SSR. Vedle toho měla každá republika svůj vlastní zákonodárný sbor – národní radu. Volby probíhaly v jednomandátových volebních obvodech. Volby do všech zastupitelských sborů v období komunistického režimu však byly volbami pouze podle jména – zdaleka nedosahovaly standardů voleb v demokratických státech.

Interiéry budovy Federálního shromáždění

Federální shromáždění ani národní rady obou částí tehdejší federace nebyly parlamentními orgány v pravém slova smyslu. Ani volby, jejichž prostřednictvím byli poslanci těchto orgánů voleni, ani reálné pravomoci, kterými tyto orgány disponovaly, neodpovídaly běžným parlamentním standardům. Veškerá důležitá rozhodnutí se neodehrávala na parlamentní půdě, ale na půdě vrcholných orgánů Komunistické strany Československa, která podle tehdejšího ustanovení čl. 4 Ústavy ČSSR byla „vedoucí silou ve společnosti i ve státě, (...) dobrovolným bojovým svazkem neaktivnějších a neuvědomělejších občanů z řad dělníků, rolníků a inteligence.“ Mluvit o opravdovém parlamentarismu v období 1948–1989 tak rozhodně není možné.

Komunistická strana Československa byla organizací zločinnou a zavřením hodnou obdobně jako další organizace založené na její ideologii, které ve své činnosti směřovaly k potlačování lidských práv a demokratického systému.

(ustanovení § 2, odst. 2 zákona č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu)

... Komunistická strana Československa, její vedení i členové jsou odpovědní za způsob vlády v naší zemi v letech 1948–1989, a to zejména za programové ničení tradičních hodnot evropské civilizace, za vědomé porušování lidských práv a svobod, za morální a hospodářský úpadek provázený justičními zločiny a terorem proti nositelům odlišných názorů, nahrazením fungujícího tržního hospodářství direktivním řízením, destrukcí tradičních principů vlastnického práva, zneužíváním výchovy, vzdělávání, vědy a kultury k politickým a ideologickým účelům, bezohledným ničením přírody, ...

(zákon č. 198/1993 Sb., o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti němu)

Komunistický předseda vlády Klement Gottwald při projevu na Staroměstském náměstí během vyhrcovaných únorových dnů roku 1948. Po podání demise dvanácti nekomunistických ministrů z řad národních socialistů, lidovců a slovenských demokratů mohl Gottwald vládu rekonstruovat podle svých představ. Po tzv. vítězném únoru se Československo na více jak čtyřicet let stalo součástí sovětského bloku, vedoucí politickou silou se stala Národní fronta ovládaná komunistickou stranou.

